

Konverzácia
a európska
literatúra

Adam Bžoch

EUROPA

Adam Bžoch

Vydanie publikácie z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Adam Bžoch *Konverzácia a európska literatúra*

© Adam Bžoch 2023

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2023 visual communication

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2023

Ako pätnásty zväzok edície Auris

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2023

Prvé vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-8237-027-3

Konverzácia
**a európska
literatúra**

EDICIA
AURIS

ZVÄZOK XV.

Vedeckí recenzenti:
Fedor Matejov, CSc.
Prof. PaedDr. Martin Golema, PhD.

Text a textové spracovanie monografie je výstupom vedeckej grantovej úlohy „Konverzácia a európska literatúra“, VEGA 2/0085/19, realizovanej na pôde Ústavu svetovej literatúry SAV, v.v.i.

OBSAH

ÚVOD	7
KONVERZÁCIA AKO PREDMET INTERDISCIPLINÁRNEHO VÝSKUMU.....	9
POJEM KONVERZÁCIE U ERASMA ROTTERDAMSKÉHO	44
FRANCÚZSKA KONVERZAČNÁ KULTÚRA – JEJ PÔVOD, NORMY A VÝVIN	82
NOVÉ (A STARÉ) KONVERZAČNÉ PRVKY V „ZLATOM VEKU“	142
KONVERZÁCIA V EPOCHE MEŠTIANSTVA.....	179
EXKURZ O KONVERZÁCIÁCH V RUSKÝCH ROMÁNOCH 19. STOROČIA	236
ČESKÁ LITERATÚRA V POLI VÝSKUMU KONVERZÁCIE	295
FORMY DRUŽNOSTI SLOVENSKEJ ROMANTICKEJ GENERÁCIE.....	319
SUMMARY	347
LITERATÚRA	352
EDIČNÁ A BIBLIOGRAFICKÁ POZNÁMKA.....	388
ZOZNAM VYOBRAZENÍ.....	390
MENNÝ REGISTER.....	399

ÚVOD

V tejto knihe vystupuje konverzácia často ako synonymum niektorých iných označení, napríklad neformálneho, nezáväzného, ľahkého spoločenského rozhovoru, družnosti, tárania, spoločenského styku a podobne, a to zväčša v závislosti od toho, ako sa v jednotlivých epochách rozvoja európskej civilizácie vnímali v rôznych ľudských kolektívoch funkcie a prejavu slušnosti. Slušnosť, ktorá je kľúčom k pochopeniu úrovne ľudskosti a civilizovanosti (niektorí sa mylne nazdávajú, že ním je napríklad výška HDP alebo technologická vyspelosť krajiny), sa dá vyjadriť pomerne prehľadným súhrnom noriem a katalógom viac-menej univerzálne platných pravidiel. Konverzácia sa takto uchopiť nedá, pretože vzniká z nekonečného radu možností situačne vytváraných ľuďmi v prostrediach, kde sa spolu ocitajú a spoločne trávajú čas. Konverzácia môže, no nemusí byť viazaná na živú reč alebo na prehovor v písanej podobe, môže, no nemusí byť záležitosťou najvyšších či vzdelaných spoločenských vrstiev, môže, no nemusí byť sprevádzaná charakteristickými mimojazykovými prvkami, môže, no nemusí mať formalizované pravidlá, môže, no nemusí byť nenútená, povrchná, vtipná, zábavná, uhladená, elegantná, galantná, nudná, trápna, rozháraná, vyprázdnená, poučná, krásna, povznášajúca atď. Vďaka obťažnej javovej uchopiteľnosti alebo možno neexistencii pevného jadra má veľa spoločného s huizingovským chápaním hry alebo s wittgensteinovskými jazykovými hrami – môže znamenať raz jedno a inokedy niečo úplne iné, vždy je však dobrovoľným vyjadrením ľudskej sociability. Vyznačuje sa heteronómiou, ktorá sa nevyhnutne podpísala aj na koncepcii tejto knihy.

Takisto pojem literatúry z názvu knihy je vágny a proti-rečivý, pretože raz môže ísť o krásnu literatúru, ktorá konverzácie stvárnjuje, inokedy o sociálnopedagogickú, didaktickú a niekedy aj filozofickú literatúru, ktorá sa v rozličných dobách usilovala ukázať, ako by konverzácie mali či nemali vyzeráť. V niekoľkých prípadoch som si obzor literatúry a tým aj

hranice, stanovené názvom tejto knihy, dovolil prekročiť smerom k výtvarnému umeniu – to vtedy, keď sa mi zdalo, že v určitých dobových a civilizačných súvislostiach vyjadrujú niektoré obrazy konverzáciu lepšie než slovné opisy, odporúčania či výstrahy.

Táto kniha by nevznikla bez celoživotných a od istého času vedome reflektovaných konverzačných skúseností s mnohými ľuďmi viacerých generácií, pochádzajúcimi z rôznych krajín, v ktorých blízkosti som zažíval najšťastnejšie chvíle svojho života. S ľuďmi, ktorí ma kultúrne a ľudsky obohatili svojou prítomnosťou a tým, že som s nimi smel viesť priateľské, družné, krásne a často nekonečné rozhovory. Hoci sa niekedy zdalo, že sa niť vzťahov na dlhší čas pretrhla, vždy som považoval za najväčší zázrak, ak sme na ňu dokázali aj po rokoch nadviazať a pokračovali sme v spoločnom rozhovore tak, akoby sme ho prerušili len včera. Túto knihu venujem tej, ktorá ma spomedzi všetkých priateľov a známych už dlhé roky najviac a nepretržite obohacuje, inšpiruje a skrášľuje mi život spoločnými nekončiacimi sa rozhovormi – mojej milovanej manželke Jane Truhlárovej.

KONVERZÁCIA AKO PREDMET INTERDISCIPLINÁRNEHO VÝSKUMU

Ťažkosti s uchopením pojmu „konverzácia“ vyplývajú v priestore súčasných humanitných a sociálnych vied zo šírky a určitej vágnosti tohto pojmu, z jeho používania v bežnom jazyku, ktoré sa nemusí kryť s historickým významom slova a nemusí teda ani pokrývať všetky formy konverzácie, ktoré sa vyvinuli v jednotlivých kultúrnych obdobiach a okruhoch a určujú jej významy ponad priepasť storočí dodnes. Slovo „konverzácia“ je latinského pôvodu („*conversatio*“ – byť spolu), no pochybnosti o jeho obsahu vznikajú už vzhľadom na jeho sémantickú neekvivalentnosť v súčasných jazykoch: dnešné slovenské, nemecké, francúzske, talianske či nizozemské slovo „konverzácia“, „Konversation“, „*conversation*“, „*conversazione*“, „*conversatie*“ sa významovo celkom nekryje s „*conversation*“ v súčasnom anglickom jazyku, kde vyjadruje rozhovor viac-menej akéhokoľvek druhu (a čiastočne sa zhoduje s inými anglickými označeniami rozhovoru ako „*interview*“, „*dialogue*“, „*discussion*“, „*talk*“), hoci v ňom rovnako prevláda moment spoločenského styku, kde je síce akcent na sociálnosť približne rovnako silný ako v angličtine, no význam samotného pojmu v zmysle označovania komunikačných situácií v sociálnom kontexte je evidentne vymedzený užšie. Na rozdiel od angličtiny chápeme v dnešnej slovenčine, nemčine, francúzštine, taliančine či nizozemčine pod konverzáciou väčšinou neformálny ústny spoločenský rozhovor viacerých ľudí na rozličné témy, ako dynamickú a viac či menej *neviazanú* slovnú spoločenskú komunikáciu (v angličtine jej zodpovedá najviac azda „*chat*“), ktorá má hravý (spoločenský) charakter a jej účelom nie je v prvom rade informovanie alebo dosahovanie vysokých poznávacích cieľov¹, aj keď nie

1 Ešte stále prekvapivo dobre vystihuje konverzáciu v dnešnom zmysle Montaignovo porovnanie s poľovačkou v jeho *Esejach* (III. kniha, 8. kapitola): „Skutočným cieľom poľovačky je vzrušenie z poľovania ako takého: ak k nemu pristupujeme zle a necielene, nemožno nás ospravedlniť; niečo iné je, keď nevieme nič chytiť; sme totiž narodení na to, aby sme hľadali pravdu; vlastníť ju je však vyhradené pre vyššiu moc.“ Cit. podľa vydania: Montaigne 1997, 1095.

je vylúčené, že môže viesť v interpersonálnej komunikácii aj k bezprostrednému sprostredkovaniu faktov z oblasti poznania sveta (na to slúžia od 18. storočia tzv. konverzačné lexikóny²), prípadne ku komunikovaniu osobných názorov a postojov (tento cieľ len nedostatočne spĺňa žáner tzv. konverzačných príručiek, resp. príručiek slušného správania). Pre konverzáciu, ako ju chápeme bežne dnes, je charakteristická živosť, voľnosť, plynulosť, *flow*³ a v optimálnom prípade dokonca *brilantnosť*, ktorá sa môže za určitých okolností vnímať ako jej najvyššia kvalita.⁴

2 Burke 2007, 193-194.

3 Pojem „flow“ razí od konca osemdesiatych rokov 20. storočia americký psychológ Mihaly Csikszentmihaly. Hoci má koncept „flow“ oveľa širšie uplatnenie, než obsiahne verbálna interpersonálna komunikácia, jeho implikácie smerom k neformálnym rozhovorom sú podľa Csikszentmihalya evidentné: „Väčší potenciál na pozdvihnutie nášho života sa nachádza v stratenom umení konverzácie. Utilitaristické ideológie nás za posledných asi dvesto rokov presviedčali, že hlavným účelom rozprávania je odovzdávať užitočné informácie. A tak si teraz ceníme zhustenú vecnú komunikáciu, ktorá obsahuje praktické vedomosti a všetko iné považujeme za zbytočné mrhanie času. V dôsledku toho ľudia takmer stratili schopnosť hovoriť s ostatnými o niečom inom ako o niekoľkých témach, ktoré ich práve zaujímajú a sú v nich dobrí. Len málo z nás už chápe nadšenie kalifa Ali Ben Aliho, ktorý napísal: ‚Letný rozhovor je ako rajská záhrada.‘ Je to škoda, lebo by sa dalo dokázať, že hlavnou funkciou konverzácie nie je zariadiť uskutočnenie vecí, ale zlepšiť kvalitu prežívania.“ Csikszentmihaly 2015, 174. Autor sa odvoláva na práce amerických sociológov P. L. Bergera a T. Luckmanna a na ich tézu o vplyve konštruovania reality prostredníctvom spôsobu verbalizácie na naše prežívanie sveta, por. Berger – Luckmann 1999.

4 Pokusy o definíciu súčasného pojmu konverzácie na pozadí jeho historických významov sú početné a líšia sa najmä rozsahom uvádzaných charakteristických črt konverzácie; v dôsledku konsenzu dosiahnutého v novšej výskumnej literatúre sa za jej hlavné znaky považuje najmä kultivovanosť, odstupovosť, neformálnosť, nenútenosť, samoúčelnosť a sebareferenčnosť rozprávania, resp. jeho nepragmatickosť (por. Beetz 1997, 563-579, najmä však 567; Schnell 2008, 7). Zo starších definícií konverzácie možno uviesť výstižnú Gabriela Tardeho: „Pod konverzáciou rozumieme každý dialóg bez priamej a bezprostrednej užitočnosti, pri ktorom sa rozpráva predovšetkým preto, aby sa rozprávalo, pre zábavu, pre hru, so zdvorilosťou. Táto definícia (...) nevylučuje (...) mondénny flirt ani ľúbostné rozhovory celkovo, a to napriek častej priehľadnosti ich cieľa, ktorý však neprekáča samoúčelnej záľubnosti jazykového prejavu.“ Tarde 1922, 215; cit. podľa Mukařovský 1982, 215. – Vilém Mathesius vyzdvihuje na konverzácii estetický moment a razí pre ňu označenie „krásny hovor“, o ktorom píše, že „je vedený len pre radosť a nesmeruje

Ak by však mala byť brilantnosť jednou z najvyšších uznávaných kvalít konverzácie, vypovedalo by to zároveň o relatívne menšom význame poznávacích cieľov tohto typu rozhovoru. Schopnosť konverzovať v sebe implicitne obsahuje predovšetkým jeden z akceptovaných základov ľudskej sociability, resp. družnosti, ba dokonca je jej významným kritériom. Konverzácia vo význame vyspelej kultúrnej a sociálnej komunikácie má takto nielen sociálny, ale aj eminentne *humánny* charakter, ako komunikácia nie je bez prítomnosti živých osôb v bezprostredne spoločenskom styku vôbec mysliteľná⁵; je jej schopný jedine človek, a to v ľudskom, resp. sociálnom prostredí, ktoré sa zároveň vyznačuje určitou civilizačnou a kultúrnou homogénnosťou. Hoci má konverzácia evidentne niečo spoločné s inteligenciou a ostrovtipom a je dokonca takpovediac jedným zo synonymím inteligentnej komunikácie, v plnom sémantickom rozsahu tohto slova, ako ho dnes bežne používame, v nej nemôžu človeka nahradit' stroje ani moderné komunikačné technológie, nech sú aj schopné nielen hovoriť, ale i verbálne komunikovať s ľuďmi či dokonca sami medzi sebou.⁶ Ciele konverzácie sú čisto ľudské v najvšeobecnejšom a najširšom (a možno aj v tom najevidentnejšom a najbanálnejšom) význame slova „ľudskosť“, ktorý je spätý nielen so subjektivitou, ale aj s človekom ako osobou⁷;

---

k žiadnemu praktickému cieľu alebo k nemu nesmeruje priamo a pred všetkým ostatným. Je to milý zjav spoločenskej družnosti a vo forme zvlášť vypestovanej sa stáva priamo umením“, Mathesius 1992, 393. Aj keď sa nám z dnešného hľadiska môžu zdať tieto definične určené znaky dostatočne všeobecné na to, aby pokryli naše bežné súčasné chápanie konverzácie, v konečnom dôsledku však podliehajú historickej podmienosti.

- 5 Hoci podľa Strosetzkého – a nielen podľa neho – možno za analogon konverzácie považovať aj epištolárny styk. Por. Strosetzki 2013, 175.
- 6 Experimenty s AI ukazujú, že počítače so špeciálnymi programami – napríklad holandský sociálny minirobot Tessa, ktorého prvú generáciu vyrobili v roku 2018 – môžu byť ako jednoduchí konverzační spoločníci efektívne nasadení v prípadoch osamelých seniorov, trpiacich demenciou. Možno však pochybovať o tom, či by hoci aj vyvinutejší typ takéhoto stroja alebo četbota (konverzačného robota) mohol plnohodnotne naplniť širokú škálu potenciálnych očakávaní, ktoré sa zvyčajne rodia pri spontánnom styku so živým človekom.
- 7 Ku komplexnosti pojmu osoby vrátane jej sociálneho a kultúrneho ukotvenia, telesnej a vývinovej (časovej) determinácie por. Sokol 2016.

popri zisťovaní, prípadne overovaní evidentných faktov (opäť: konverzačné lexikóny a konverzačné príručky) vytvára konverzácia spontánne priestor pre širšie – nie však bezvýhradne hlbšie – spoznávanie a vzájomné rešpektovanie špecifiky hovoriacich; z tohto hľadiska je neklamným znakom civilizovanosti, pretože predpokladá a aktívne využíva zvnútornené poznatky etikety, najmä slušnosť, komunikačnú zbehosť a interpersonálnu prispôsobivosť, no zároveň kladie nároky aj na *štýl* v zmysle vonkajšej formy prejavu hovoriacich subjektov.

Konverzáciu možno najvšeobecnejšie uchopiť ako *rozhovor*, avšak nie každý rozhovor musí byť zároveň konverzáciou; rozhovor predstavuje pre konverzáciu nadradenú, strešnú kategóriu, zahŕňajúcu aj iné formy interpersonálnej verbálnej komunikácie. Z hľadiska používania v každodennej reči má ku konverzácii najbližšie pojem dialóg⁸, pod ktorým sa už za Platónových čias nechápal len rozhovor vo dvojici, ale aj rozhovor, na ktorom sa zúčastňoval väčší počet hovoriacich.⁹ Hoci sa konverzácia i dialóg vyznačujú viacerými spoločnými črtami (orálnosť, voľnosť prejavu, rôznorodosť tém) a dokonca jestvujú kultúrohistorické obdobia, v ktorých jedno i druhé do veľkej miery splýva, resp. ako dialóg sa označuje to, čo by sme dnes spontánne nazvali konverzáciou alebo spolu s Vilémom Mathesiom „krásnym hovorom“ („dialogo“ v talianskej renesancii), rozdiel medzi oboma spočíva v komunikačných cieľoch, ktoré sledujú. V dialógu, tak ako sa jeho chápanie vykryštalizovalo historicky, ide predovšetkým o „objekty“¹⁰, a samotný dialóg slúži prieniku do hlbších poznávacích vrstiev – hoci subjektivita účastníkov dialogickej komunikácie zostáva stále dôležitým, ba dokonca určujúcim faktorom tohto typu rozhovoru –, zatiaľ čo konverzácia, ako ju vnímame pod nánosom kultúrnych skúseností v čase, sa vyznačuje opačnou tendenciou. Nemusí odkrývať hlbšie poznávacie vrstvy

8 Jan Mukařovský považuje za funkčného (teda nie z historického) hľadiska konverzáciu za jeden z typov dialógu, por. Mukařovský 1982, 214-215.

9 Por. Szlezák 2005.

10 Jan Mukařovský hovorí príznačne o „pracovnom dialógu“, por. Mukařovský 1982, 214; Růžena Grebeníčková hovorí o „predmetnej situácii“, v ktorej sa uskutočňuje dialóg, por. Grebeníčková 1995a.

diskutovaných predmetov; úsilie o poznávanie „objektov“ sa dokonca môže niekedy javiť ako brzdiaci faktor bežnej konverzачnej komunikácie; konverzácia býva z toho hľadiska programovo nezáväznejšia než dialóg, pokiaľ ide o obsah, a preto sa môže javiť povrchnejšia, býva menej prínosná z hľadiska objektívneho poznávania a pozornosť strháva viac na hovoriacich, na ich osobný štýl a na ich vzájomnú interakciu, zatiaľ čo objekty, o ktorých sa konverzuje, sa v nej môžu ľubovoľne obmieňať, stávajú sa často vymeniteľnými, ba dokonca niekedy aj obsahovo arbitrárnymi tematickými prvkami, pretože konečným cieľom konverzácie je niečo iné, než je cieľom dialógu. Aforisticky by sme mohli povedať, že kým v dialógu je želateľným cieľom dosiahnutie *pravdy*, v konverzácii ide najmä o *pointu* a *pointa*, alebo rad *point* nevedie k poznávaniu objektívneho predmetu, ale v prvom rade k utužovaniu sociálneho spojiva medzi hovoriacimi osobami. Z toho vyplýva, že teória konverzácie si na rozdiel od teórie (teórií) dialógu nemôže nárokovať na filozofické či filozoficko-historické uchopenie; nie je tak ako dialóg interpersonálnym rozhovorom, ktorý by mal viesť k poznávaniu zmyslu, spoločného pre partnerov.¹¹ Zmysel ako centrálny a zároveň strešný abstraktný cieľ je spoločným prvkom filozofického i teologického chápania dialógu rovnako v grécko-rímskej, ako aj v židovsko-kresťanskej tradícii, kde ide o dosiahnutie intersubjektívneho a zároveň transcendentného (seba)poznávajúceho priblíženia hovoriacich a vzájomne sa počúvajúcich osôb prostredníctvom diskutovaného predmetu, pričom za najvyššiu osobu sa môže považovať Boh.¹² Filozofický dialóg predpokladá metódu vedenia a rozvíjania obsahu rozhovoru – dialektiku –, a to ho zásadne odlišuje od konverzácie riadiacej sa pravidlami a normami, ktoré môžu byť v určitých obdobiach rovnako prísne, no neslúžia tomu, aby jej dodali charakter metodicky striktného vedeného poznávacieho rozhovoru; skôr odzrkadľujú špecifiká sociálneho systému, ktorého je konverzácia produktom a súčasťou.

---

11 Ritter 1972, heslo „Dialog“, stĺpce 226-229.

12 Por. Poláková 2008. Autorka vychádza z filozofickej buberovsko-rosenzweigovsko-lévinasovskej tradície chápania dialógu.

Jednako však majú dialóg i konverzácia spoločnú formálnu črtu *dialogickosti*, pod ktorou chápe Bachtin proces, kde sa „prehovor prediera k svojmu zmyslu a k expresii mnohoakcentovaným prostredím cudzích prehovorov, súzvučí pritom alebo disonuje s jeho rôznymi momentmi a v tomto (...) procese má možnosť formovať svoj štýlový vzťah, modulovať svoj tón“¹³. Bachtinova teória dialogickosti, ktorá ústi do predstavy *polyfónie* (súčasnej prítomnosti mnohých hlasov, „rôznorečia“) ako zásadného rečového aspektu komplexnejších prehovorov, predstavuje všeobecnú teóriu hovorenia, ukotvenú primárne v literárnom materiáli. Podľa Bachtina je *dialogickosť* najlepšie uchopiteľná v literárnom žánri románu ako tzv. vnútorná dialogickosť, možno ju však vzťahovať aj na interpersonálny dialóg a konverzáciu, z ktorých je jej pojem ontologicky odvodený. Na Bachtinovej teórii dialogickosti ale zároveň chýba hľadisko, sociologicky najviac charakterizujúce konverzáciu, totiž že jej dialogický ráz vytvára a udržiava spoločenskú kohéziu. Viac ako spoločenská kohézia predstavovaných svetov zaujíma Bachtina autorská orchestrácia polyfonického zboru hlasov románových postáv, ktorá dodáva na úrovni „živého materiálu“ literárnemu dielu výsledný, vysoko diferencovaný tvar.

Do rovnakej sémantickej izotopie ako „konverzácia“, „rozhovor“ a „dialóg“ patria príbuzné, kultúrohistoricky ukotvené pojmy v rozličných jazykoch, o ktorých budeme čiastočne hovoriť v nasledujúcich kapitolách, ako napríklad latinské „sermo“ (stredoveká vzdelanosť), „convivio“ a „colloquium“ (latinský humanizmus), vo francúzštine „l'art de conférer“ (M. de Montaigne)¹⁴, „entretien“ (Francúzsko 17. a 18. storočia), prípadne naša „beseda“¹⁵. Tieto pojmy, spojené v určitých historických obdobiach s konkrétnymi komunikačnými

13 Bachtin 1980, 56-57.

14 Bližšie k tom pozri časť o Montaignovi v tretej kapitole tejto knihy.

15 K charakteru besedy Mukařovský 1982, 218: „Prechodný jav medzi situačným a čisto významovým dialógom je teda rozhovor, ktorý sa nazýva *beseda*. S konverzáciou ho spája čisto významové (najčastejšie asociatívne) nadväzovanie replík, so situačným dialógom záväzná, hoci len formálne spojenie s predmetnou situáciou.“

situáciami, sa môžu v jednotlivých bodoch dotýkať nášho bežného chápania konverzácie, to znamená, že rozhovorom, ktoré označujú, by sme aj z dnešného hľadiska mohli neraz pripísať znaky konverzácie. Historická hĺbka týchto vzájomne príbuzných pojmov, takisto ako aj ich niekedy až úzkostlivo presné kultúrne (sociálne, funkčné) vymedzenie v určitých obdobiach, nás ale poučajú o tom, že na pochopenie toho, čo všetko implikujú, si s intuitívnym chápaním „konverzácie“ na základe súčasného používania tohto slova nevystačíme.

***

„Výskum konverzácie“, ktorý sa etabloval v poslednej tretine 20. storočia v humanitných vedách vo francúzskej a nemeckej jazykovej oblasti, predstavuje vejár trans- a interdisciplinárnych výskumných záujmov, ktorý siaha od literárnych dejín a teórie literatúry, cez dejiny filozofie, sociológiu a sociálnu psychológiu po lingvistiku (sociolingvistiku, pragmatiku jazyka, „analýzu rozhovoru“, ale aj historickú sémantiku); s rozvojom kultúrnych štúdií, ktoré sa zaujímajú o kontext ako o najširšiu a najvägnejšie definovanú kategóriu jakobsonovského modelu jazykovej komunikácie, sa konverzácia stala predmetom bádania rozličných druhov kultúrnej a sociálnej histórie. To isté platí pre výskum iných foriem rozhovorov, napríklad pre (platónsky) dialóg, kde sa v posledných rokoch objavil záujem o výskum jeho sociálnej stránky, teda o podmienky jeho vedenia, ale aj o interakciu medzi hovoriacimi v spoločenskom prostredí.¹⁶

Okrem záujmu týchto vedeckých oblastí o konverzáciu obsahuje jej výskum aj určitý aktuálny kultúrno-kritický aspekt. Najmä na pozadí dnešných komunikačných skúseností,

---

16 Por. práce Thomasa A. Szlezáka o Platónovi a písomnej kultúre, kde autor rekonštruje prvky komunikačnej situácie antických dialógov (najmä Szlezák 2005), s dôrazom na intelektuálnu nerovnosť hovoriacich, na zmenu komunikačných partnerov ako podmienku „skoku“ na vyššiu poznávaciu úroveň, na nedopovedanosť ako konštitutívny prvok platónskeho dialógu. Staršie práce zdôrazňujú dramatický charakter Platónových (najmä raných) dialógov, napr. Koyré 1997 (pôvodne: *Introduction à la lecture de Platon*, 1945).

keď má „konverzácia“ tendenciu sa obmedzovať na rýchle a skratkovité, najmä písomné formy elektronickej komunikácie (e-mail, SMS správy, resp. WhatsApp, digitálne sociálne siete – tie však všetky implikujú skôr širší pojem anglického „conversation“ v zmysle akejkol'vek verbálnej sociálnej komunikácie), akoby bolo potrebné pripomenúť si historické formy priamej interpersonálnej družnosti, kladúcej dôraz na pozorné počúvanie druhých a na osobitú kultúru verbálneho prejavu. V eseji *Umenie konverzácie* Chantal Thomas píše, že „naše mestské zvyky, náš príliš uponáhľaný, chaotický životný štýl, naše rýchle, nedokončené vety, naše slová, ktoré sa ponášajú na volania o pomoc, naše krátke správy v telegrafickom štýle už nemajú nič spoločné s kultúrou pohodlnosti, s pomalým umením obrusovania a vyjadrovania sa dokonalým spôsobom. (...) Napriek tomu má konverzácia azda práve preto, že predstavuje ohrozenú prax, naďalej životne dôležitý význam. Nemá už nič z ceremónie. Momenty šťastia v konverzácii predstavujú dnes posledné úniky zo smrteľných pazúrov nudy, hlúposti, agresívnosti“¹⁷. Toto hľadisko je možné ešte prehliť úvahou o ilokutívnosti, pragmatickej naliehavosti, ktorú akoby exponovali samotné prostriedky elektronickej komunikácie, pretože svojou technickou podstatou vylúčili fyzickú, resp. personálnu prítomnosť komunikačného náprotivku a tým aspoň navonok zotrelí potrebu zachovávanía dekóru a slušnosti. Utopický charakter mohla mať konverzácia už v časoch svojho najväčšieho rozkvetu. Ideál konverzačnej sociability, ktorý sa vo Francúzsku 17. storočia vyznačuje eleganciou a kurtoáznosťou, sa podľa Benedetto Craveri nachádzal v protiklade k logike sily a k brutálite inštinktov svojich čias a predstavoval umenie života, založené na zvädzaní a na vzájomnom potešení.¹⁸ Táto myšlienka, ktorá dodáva interdisciplinárnemu výskumu konverzácie v dnešných humanitných vedách problémový charakter, nie je nová, ani sa nevzťahuje výlučne na sociálny fenomén konverzácie; je pozadím utopickej „nenásilnosti“ interpersonálnej verbálnej

---

17 Thomas 2012, 13.

18 Craveri 2002, 9.

komunikácie všeobecne, a už veľmi dlho tvorí základ akejkoľvek teórie politickej diplomacie, ale aj väčšiny moderných idealistických predstáv o humanizácii slovom, resp. oddiaľovania násilia rozprávaním, počúvaním a spoločným rozhovorom, počínajúc záchrannou funkciou Šeherezádinho naratívu v *Rozprávkach tisíc a jednej noci*¹⁹ a končiac dlhými telefonátmi a návštevami francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona v Moskve u ruského prezidenta Putina v predvečer ruskej vojenskej invázie na Ukrajinu.

Mnohé kultúrnokritické, niekedy utopické, no zakaždým hodnotovo ukotvené názory na konverzáciu zaznievajú práve na pozadí výskumov, ktoré sa zameriavajú na sociálne kontexty a na rekonštruovanie konverzačných svetov v konkrétnych historických obdobiach. K veľkým kultúrno-, resp. sociálno-historickým výskumom prostredí verbálnej komunikácie v časoch rozkvetu európskej konverzačnej kultúry patria v posledných desaťročiach práce autorov a autoriek ako Marc Fumaroli, Benedetta Craveri a Antoine Litti, zamerané na rekonštrukciu a analýzu sveta francúzskych (parížskych) salónov a dvora 17. a 18. storočia.²⁰ Ďalšie práce podávajú komparatívny náčrt vývinu európskej salónnej kultúry s dôrazom na jej sociokultúrne aspekty²¹, pričom v popredí sa nachádza konverzácia ako špecificky salónny druh sociálnej komunikácie. V nemeckom prostredí sú to práce, zameriavajúce sa na polyperspektívny výskum kultúry salónov okolo roku 1800.²² V centre bádateľského záujmu o českú salónnu kultúru konca 18. storočia a v 19. storočí bolo istý čas mapovanie miest družných spoločenských stretnutí, prepojenie spoločenskej komunikácie s medzinárodným kontextom (s centrami v Nemecku), formovanie kultúry sociálneho styku a zvlášť konverzačnej

---

19 Todorov 2000, 126-141 dramaticky vyhrotil súvislosť medzi hovorením/rozprávaním a životom do antropologickej tézy „človek je len rozprávanie; keď jeho rozprávanie ničomu neslúži, môže zomrieť,“ (137), resp. „rozprávať tu znamená žiť“ (135). Por. aj Todorov 1998.

20 Fumaroli 1980; Fumaroli 1994; Fumaroli 1998; Fumaroli 1999; Fumaroli 2002; Craveri 2002; Litti 2005.

21 Heyden-Rynschová 2004.

22 Wehinger 2002; Lund 2012.

češtiny, ale aj úloha hudby a konverzačných slovníkov v českých salónoch, a to na pozadí rozvíjajúceho sa českého národného obrodenia.²³

Kultúrohistoricky patria salóny skutočne k tým prostrediam, kde sa (vo Francúzsku v 17. a v 18. storočí, v Nemecku od 18. storočia, v českom prostredí v 19. storočí) cielene pestovalo *umenie* konverzácie a kde aj dosiahlo svoj vrchol, hoci konverzácia ako sociálny fenomén nie je spätá len so salónmi a už vonkoncom nielen so 17., 18. a 19. storočím, aj keď je pravda, že práve tieto obdobia poskytujú pre jej výskum materiálovo zvlášť bohatú základňu. Takisto sa sociálnohistorický výskum neobmedzuje len na Francúzsko, prípadne na Nemecko, hoci niet pochýb, že tento druh kultúry sa šíril do európskych krajín v 17. storočí práve z Francúzska. Teórie konverzácie v 17. storočí vo Francúzsku a Španielsku spracoval na základe dobových príručiek slušného správania v troch prácach od roku 1978 Christoph Strosetzki²⁴, ktorý sa zameril na všeobecné otázky definovania, typov, elementov, štýlu, obsahov, partnerov a mimojazykových prejavov konverzácie vo Francúzsku 17. storočia, na historické vzťahy medzi konverzáciou a rétorikou, na súvislosti medzi orálnosťou a písomosťou konverzácie, na „ideálne typy“ konverzujúcich (reprezentantov dvorskej kultúry), na otázky spoločenskej normy a spoločenskej reality. Strosetzki rekonštruoval aj posuny v španielskej recepcii dobovej francúzskej teórie konverzácie (v 17. storočí) a zameril pozornosť na problematiku „ideálneho miesta“ („locus amoenus“), na vzťahy medzi teóriou konverzácie a teóriou súboja (konverzácia ako profylaxia proti dvorskému násiliu v 16. a 17. storočí; s týmto zámerom sa do Európy šírila z Talianska), na tvorbu subjektu prostredníctvom konverzácie a na prechod k jej osvieteniskému chápaniu, kde prestali hrať určujúcu úlohu kódex dvorana, zábavnosť či všeobecná „science du monde“ („zbehosť vo všetkom“), a dôraz sa postupne začal presúvať na odbornosť debaty,

---

23 Lorenzová – Petrasová 1999. Zo starších najmä práca Vladimíra Macuru *Znamení zrodu* z roku 1983, por. Macura 2015, 9-242.

24 Strosetzki 1978; Strosetzki 1988; Strosetzki 2013.

považovanú v európskych salónoch ešte do 18. storočia za prejav spoločensky neprípustnej a nudnej pedantérie.

Viacere kultúrohistorické práce tematizujú a spracúvajú tak podoby sociálnej komunikácie, ako aj teóriu či samotný sociokultúrny jav konverzácie rovnako v obdobiach spred 17. storočia, najmä v období renesancie v Taliansku a vo Francúzsku, prípadne sa sústreďujú na dobu osvietenstva a na obdobia nasledujúce po ňom. Talianska renesancia, ktorá sa bohatstvom prameňov vyrovná francúzskemu 17. storočiu, tvorí kultúrohistoricky významné a plodné východisko pre výskum ranomoderných foriem spoločenského styku a družnosti v rôznych sociálnych vrstvách, pričom pre výskum konverzácie sú najzaujímavejšie pramene sprostredkujúce obraz komunikácie kultúrne dominantných sociálnych skupín (aristokracia, najbohatší mešťania – mestská oligarchia). V súvislosti s kultúrnym typom renesancie sa ale málokedy hovorí o konverzácii a preferuje sa (aj v súzvuку s používaním v samotnej talianskej renesancii) často zaužívaný, z grécko-rímskej antiky prebratý pojem dialóg, ktorý ako jeden z ústredných literárnych žánrov Quattrocenta označil Leonid M. Batkin koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia za výsledok „dialogického charakteru humanistického myslenia“²⁵, pričom myšlienkovú štruktúru renesančného dialógu považuje nie za formu, ale za podstatný a hlboký obsah dobovej kultúry.²⁶ Batkin si všíma, že potešenie z dialógu sa v talianskej renesancii vyznačuje názorovou arbitrárnosťou – účastníci učených dialógov môžu na určitú tému zastávať rozličné názory, bez ohľadu na svoje vnútorné presvedčenie; tým Batkin naznačil blízkosť renesančného dialógu so stredovekým (scholastickým) rozhovorom, kde vyslovenie názoru nie je vecou presvedčenia, ale argumentačných schopností a formulačných možností, teda rétoriky.²⁷ Jednota pravdy, ktorá je finálnym cieľom učených renesančných rozhovorov a zvyčajne v nich tvorí syntézu (v tom sú

---

25 Batkin 1981, 268.

26 Tamtiež, 271. V nemeckom preklade ruského rukopisu Batkinovej práce sa alternatívne k dialógu vyskytuje pojem „Unterhaltung“.

27 Tamtiež, 278-279.

renesančné dialógy menej konverzáciou a viac *skutočnými* dialógmi smerujúcimi k poznaniu), sa nedosahuje logikou a rozumom, ale komunikáciou a ostrovtipom; v konečnom dôsledku nie je teda syntéza výsledkom úzkostlivého zachovávania noriem, ale uvoľnenosti ducha, ktorý sa pohráva s presvedčivým slovom.²⁸ Názorová arbitrárnosť, ktorá svedčí o odstupe skúmateľa od objektu, je zároveň znakom relatívne voľného pohybu myšlienky v rámci rozhovoru (antická inšpirácia), ktorý indiferentnosťou a ľubovoľnosťou zas evokuje neviazanosť konverzačnej situácie v zmysle družného spoločenského styku. V tomto bode sa stretáva teória renesančného dialógu s teóriou konverzácie a dochádza aj k podstatnému prekrývaní oboch žánrov rozhovoru.

Rad kultúrohistorických prác venovaných talianskej, resp. francúzskej a anglickej renesancii, kde sa v centre pozornosti ocitá dialóg a umenie konverzácie a zároveň ich vzťahy k antickému dialógu, je dlhý. Z hľadiska novšieho medzinárodného historického bádania komunikačných základov európskej civilizácie sem patria práce Evy Kushner, Davida Marsha, Kennetha J. Wilsona, M. T. Jones-Davies a kolektívu, Raffaele Girardiho, Johna R. Snydera, Virginie Cox, Suzanne Guellouz, Petera Burkeho, Hartwiga Kalverkämpera, Jürgen Kampeho, Stefana Prandiho, Klauza W. Hempfera a kolektívu, Boda Guthmüllera a kolektívu, Dorothey Heitsch a Jeana-Françoisa Vallého²⁹, pričom vo viacerých z týchto výskumov sa nastoľuje otázka definičného rozhrania medzi konverzáciou a dialógom, prípadne otázka významu konverzácie pre europeistický kultúrohistorický výskum.

Odkazy na vzťahy renesančného umenia dialógu so scholastickým dialógom či učenou dišputou vedú výskum do predmoderných čias – do neskorého stredoveku –, a tým posúvajú hranicu nášho historického vnímania konverzácie ďalej do európskej minulosti. Zostavovateľka antológie textov k dejinám

28 Tamtiež, 279.

29 Kushner 1972; Marsh 1980; Wilson 1981; Wilson 1985; Jones-Davies 1984; Girardi 1989; Snyder 1989; Cox 1992; Guellouz 1992; Burke 1993; Kalverkämper 1996; Kampe 1997; Prandi 1999; Hempfer 2002; Hempfer 2004; Guthmüller 2004; Heitsch – Vallée 2004.